

บทความวิชาการ (Academic Article)

เครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางของละครรำ: คณะชราชাত্রี

The Actress Costumes of the *Lakhonram*: Charachatree Dance Troupe

เบญจวรรณ ไวยเนตร

Benjawan Waiyanate

ครู โรงเรียนชลกันยานุกูล

Teacher, Chonkanyanukul School

benjawan.waiyanate@gmail.com

Received: November 1, 2021

Revised: February 27, 2022

Accepted: April 22, 2022

Published: April 30, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำเสนอแนวคิดในการออกแบบเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางของละครรำ กรณีศึกษา ละครรำ คณะชาชาติ อำเภวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

จากการศึกษาพบว่าแนวคิดในการออกแบบลวดลายตามส่วนประกอบต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกายในแต่ละชุดนั้น ได้แนวคิดการออกแบบมาจากภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัด โบสถ์ ตามภูมิปัญญาของชาวบ้าน และเกิดจากความคิดตามภาพจินตนาการของผู้ออกแบบ จากนั้นนำมาประกอบสร้างจนเกิดลวดลายที่ปรากฏอยู่ตามชิ้นส่วนต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกายที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ด้วยวัสดุที่นำมาใช้ประกอบในการออกแบบเป็นลวดลายทำมาจากเลื่อม และลูกปัดพลาสติกจึงมีน้ำหนักเบาเหมาะแก่การนำมาใช้ในการแสดง และปรับขนาดในส่วนต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกายให้พอดีกับตัวของนักแสดง เนื่องด้วยผู้แสดงทางคณะนี้เป็นศิลปินอาวุโส น้ำหนักของวัสดุ และขนาดที่ใช้ประกอบการสร้างของเครื่องแต่งกายจึงเป็นส่วนสำคัญในการออกแบบ นอกจากความสำคัญเรื่องน้ำหนักของวัสดุและขนาดของเครื่องแต่งกายที่ใช้ การกำหนดการใช้สีของเครื่องแต่งกายมีความสำคัญเช่นกัน เพราะการกำหนดสีเป็นการบ่งบอกถึงความเด่นชัดและความเป็นเอกลักษณ์ของคณะ จึงมีการออกแบบและกำหนดสีของเครื่องแต่งกายไว้ จากนั้นนำไปสู่ถึงข้อคำนึงในการเลือกใช้เครื่องแต่งกายให้มีขนาดที่พอดีกับตัวนักแสดง เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกต่อผู้แสดงในเวลาที่ทำการแสดง

คำสำคัญ: เครื่องแต่งกายยืนเครื่องนาง, คณะชาชาติ, ศิลปินอาวุโส

Abstract

This article aims to present the design concept of the dance-dramas costumes for particular usage. Studying a case study of a local dance-drama troupe Charachatree in Wisetchaicham district, Angthong province, is shown as the central area of the article.

The concept of designing patterns according to the various components of each costume was inspired by the murals of the local temple and Thai church, influenced by local wisdom. That inspiration was developing the imagination of the designer to create the patterns used for the particular parts of currently used costumes. In terms of the materials used, the components of the costumes are made from lightweight materials (such as sequins and beads) of appropriate size, which is suitable for the performers who are senior dancers. Furthermore, the selection of the colours is also essential to signify the uniqueness of the dance troupe in order to allocate the particular costume set to fit individual dancers.

Keywords: Thai classical dance costumes, Charachatree dance troupe, senior artist

บทนำ

การแสดงนาฏศิลป์ของไทยเป็นงานศิลปะที่มีความงดงาม และมีความหลากหลายในรูปแบบที่บรรพบุรุษได้รังสรรค์และพัฒนามาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการแสดงแต่ละประเภทจะมีลักษณะที่โดดเด่นจนสามารถระบุชนิดของการแสดงนั้น ๆ ที่มีความแตกต่างกันตามรูปแบบและองค์ประกอบต่าง ๆ ของการแสดง โดยส่วนหนึ่งในองค์ประกอบของการแสดงที่มีความเฉพาะเจาะจง สามารถบ่งบอกถึงบทบาท และลักษณะเฉพาะของตัวละครได้อย่างชัดเจนนั้นคือ เครื่องแต่งกาย จึงนับได้ว่าเครื่องแต่งกายนั้นเป็นองค์ประกอบหลักที่สำคัญอย่างหนึ่ง โดยเมื่อสวมใส่แล้วทำให้ผู้ชมสามารถเข้าใจในบทบาท และประเภทของการแสดงได้อย่างชัดเจน ทั้งในการแสดงโขน และการแสดงละคร

เครื่องแต่งกายเป็นส่วนประกอบสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้การแสดงมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นเครื่องแสดงฐานะ และบ่งบอกชาติกำเนิด สามารถจำแนกองค์ประกอบได้ 3 ส่วน คือ ศิราภรณ์ พัสตราภรณ์ และถนิมพิมพาภรณ์ (จรรย์สมร ผลบุญ และคณะ, 2562) การแต่งกายยีนเครื่องนางมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยแต่ยังคงลักษณะเดิมไว้ ตามลักษณะของตัวละครในเรื่องราวที่นำมาเล่นเป็นละคร (ฉัตรชัย เคียรประเสริฐ, 2560)

ลักษณะเครื่องแต่งกายของการแสดงโขน ละคร เป็นการประดิษฐ์ขึ้นให้งดงามที่จำลองเลียนแบบจากเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์แบบโบราณ จึงเกิดการเรียกชื่อการแต่งกายลักษณะนี้ว่า “ยีนเครื่อง” ที่สามารถแบ่งองค์ประกอบของเครื่องแต่งกายได้ดังนี้ ศิราภรณ์ หมายถึง เครื่องประดับศีรษะ พัสตราภรณ์ หมายถึง เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มร่างกาย และถนิมพิมพาภรณ์ หมายถึง เครื่องประดับต่าง ๆ ตามส่วนของร่างกาย ซึ่งทั้ง 3 องค์ประกอบนี้เป็นส่วนสำคัญของเครื่องแต่งกายสำหรับบ่งบอกถึงยศถาบรรดาศักดิ์ เพศ วัย และลักษณะของตัวละครในแต่ละบทบาทแต่ละประเภทของการแสดงนั้นเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในการแสดง แต่ทั้งนี้องค์ประกอบต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกายประกอบการแสดงล้วนมีการปรับและวิวัฒนาการไปตามกาลเวลาในยุคสมัยต่าง ๆ แต่เค้าโครงเดิมของเครื่องแต่งกายยังคงอยู่

วิวัฒนาการเครื่องแต่งกายยีนเครื่องในการแสดงโขน และละครไทย มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของวัสดุที่ใช้ ขนาด และวิธีการสร้าง ทั้งเครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับตามส่วนของร่างกาย และเครื่องประดับศีรษะ ในการสร้างเครื่องนุ่งห่ม สิ่งที่สำคัญคือ ขนาดของชิ้นส่วนเครื่องนุ่งห่ม และวัสดุที่ใช้ในการปัก ในช่วงของยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพบว่าวัสดุที่ใช้ในการปัก เช่น เลื่อม ปักแมงทับ ไหมสี ไหมทอง เป็นต้น ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางใช้ดินโป่ง ดินซ้อ เลื่อม และไหมทอง แต่ที่พบในปัจจุบัน มีการลดวัสดุที่ใช้ในการปักเหลือแค่ ดินโป่ง ดินซ้อ และเลื่อมเหล็กผสมบ้างเล็กน้อย จากที่กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่าวัสดุที่นำมาใช้ในการปักมีการเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละยุคสมัย

นอกจากการแต่งกายแบบยีนเครื่องในการแสดงโขนและละครไทยแล้ว ยังมีการแสดงพื้นบ้านที่มีลักษณะการแต่งกายแบบยีนเครื่องด้วย นั่นคือการแสดงละครรำพื้นบ้าน

การแสดงละครรำพื้นบ้าน เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่มีการใช้เครื่องแต่งกายยีนเครื่องเป็นโครงสร้างเช่นเดียวกัน แต่มีความแตกต่างกันที่วัสดุที่นำมาใช้ เป็นวัสดุที่หาได้ง่ายตามร้านค้าทั่วไป และมีราคาที่ถูก เช่น เลื่อมพลาสติก ลูกปัดพลาสติกขนาดเล็ก นำมาปักบนผ้า ที่มีสีสันฉูดฉาด รวมทั้งมีการปรับขนาด สัดส่วนองค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อให้พอดีกับผู้นสวมใส่ในการแสดงด้วย

ละครรำ มีเค้ามาจากละครโนราชาตรี ที่มีการแต่งตัวละครอยู่แบบเดียว คือ แต่งยืนเครื่องโดยมีตัวนายโรงเป็นผู้แต่งตัวด้วยเครื่องละครครบชุดเพียงตัวเดียว หรือถ้ามีแต่งเครื่องเป็นหลายอย่างจะเรียกให้ต่างกัน คือ ยืนเครื่องพระและยืนเครื่องนาง (สุนนมาลย์ นิมนต์พันธ์, 2543) เครื่องแต่งกายยืนเครื่องเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น จากหลักฐานที่กล่าวถึงเครื่องแต่งกายยืนเครื่องปรากฏอยู่ใน “กฎหมายศักดินาพลเรือน” ลักษณะการแต่งกายเหมือนเครื่องแต่งกายเทวดาในภาพจำหลักบานซุ้มพระเจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์ และภาพเขียนหลังบานประตูพระอุโบสถ วัดใหญ่ จังหวัดเพชรบุรี ในส่วนเครื่องแต่งกายตัวนางของละครในซึ่งเป็นผู้หญิง มีการห่มผ้าแถบลายทอง สะพักสองบำพาดชายไปข้างหลังเสมอน่อง เมื่อเทียบกับลักษณะเครื่องแต่งกายตัวนางของละครนอกซึ่งเป็นละครผู้ชาย มีลักษณะเหมือนผ้าสไบของนางรำในภาพเขียนลายรดน้ำ คือมีลักษณะเป็นผ้าคล้องไหล่ พาดชายไปข้างหลังชายผ้าสั้นแค่สะโพก ส่วนด้านหน้าผืนผ้าบังหน้าอกไม่มีติด ต่อมาภายหลังมีละครผู้หญิง การห่มผ้าสไบแบบนี้จึงไม่เหมาะสมกับตัวละครที่เป็นผู้หญิงโดยเฉพาะเป็นนางรำของหลวง จึงได้มีการดัดแปลงเป็นการห่มผ้าแบบโอบพันจากด้านหลังมาทับไขว้กันที่ด้านหน้า แล้วพาดขึ้นบนบ่าทั้งสองข้างทั้งชายไปข้างหลังเสมอน่อง (ชาลิต สุนทรานนท์ และคณะ, 2547)

จากนั้นมาถึงสมัยรัชกาลที่ 1 การเล่นละครได้รับความนิยมมากขึ้นจึงเกิดการแข่งขันในด้านต่าง ๆ รวมทั้งเครื่องแต่งกาย จึงมีการปรับปรุงดัดแปลงเพื่อให้ได้รูปแบบที่แตกต่างจากเดิม แต่ด้วยเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางมีรูปแบบมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เพิ่มเติมบางอย่างเพื่อให้ได้รูปแบบที่ต่างไปจากเดิม โดยเฉพาะเครื่องประดับศีรษะที่มีแบบเพิ่มขึ้นจากเดิม คือ เกี่ยวกับปิ่นปักผม กะบังหน้ากับเกี้ยวรัดมวยมงกุฎ และเกี้ยวยอด ทั้งนี้คงเป็นเพราะเพื่อให้ตัวละครได้ใช้ให้ตรงตามฐานะของตัวละคร (ชาลิต สุนทรานนท์ และคณะ, 2547)

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 2 ละครต่าง ๆ ลดการแข่งขันในการสร้างเครื่องแต่งกาย รูปแบบของเครื่องแต่งตัวยืนเครื่องจึงยังไม่มีเปลี่ยนแปลงหรือดัดแปลงสิ่งใด แต่การใช้วัสดุสำหรับปักเครื่องละครในสมัยรัชกาลที่ 2 มีการใช้วัสดุเพิ่มขึ้นหลายชนิด คือ เลื่อม ปักแมงทาบ ไหมสี ไหมทอง เป็นวัสดุที่ใช้การปักแบบหักทองขวาง เป็นวิธีการปักที่ได้รับมาจากชาวจีนกวางตุ้ง แต่เป็นที่นิยมนำมาปักกับเครื่องละครไทย ถึงสมัยรัชกาลที่ 3 มีการเปลี่ยนแปลงให้ยกเลิกการแสดงโขนและละครของหลวงทั้งหมด ทำให้เกิดคณะละครตามนอกวังขึ้นอีกหลายคณะ ส่งผลให้การแสดงละครเผยแพร่ไปสู่ประชาชน รวมถึงเครื่องแต่งกายจึงได้แพร่หลายไปด้วย

เมื่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ละครในของหลวงกลับมาเล่นอีกครั้ง แต่มีละครพวกหนึ่งที่หัดละครไว้เล่นดูกันเอง ตัวละครไม่ได้แต่งเครื่องหรือแต่งแต่น้อยขึ้นในเวลาเล่น และในสมัยรัชกาลที่ 5 ละครในของหลวงมีการแต่งตัวด้วยเครื่องแต่งตัวบางเบา เพราะตัวละครเป็นผู้สูงอายุที่เคยเล่นเป็นละครหลวงเมื่อในสมัยรัชกาลที่ 4 และได้พบว่ามีการใช้เพชรหาลา กับเพชรตัดทำเครื่องประดับชนิดต่าง ๆ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 เครื่องแต่งตัวยืนเครื่องแบบดั้งเดิมของละครหลวง นิยมใช้ลดลายกนกมากขึ้น และในสมัยรัชกาลที่ 7 และรัชกาลที่ 8 เครื่องแต่งกายยืนเครื่องพระและยืนเครื่องนาง ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในสิ่งใด ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 9 ลักษณะของเครื่องแต่งกายยืนเครื่องพระและยืนเครื่องนางยังคงมีลักษณะที่เรียกได้ว่ามีรูปแบบดั้งเดิม

ที่มีใช้มาตั้งแต่โบราณ (เนาวรัตน์ เทพศิริ, 2539) แต่ในปัจจุบันวัสดุที่ใช้ในการปักเครื่องแต่งกายบนเครื่องเหลือแค่ ดิ้นโปร่ง ดิ้นข้อ และเลื่อมโลหะผสมบ้างเล็กน้อย

การสร้างเครื่องแต่งกายบนเครื่องที่ใช้ในการแสดงละครเวที ได้มีการเปลี่ยนแปลง ทั้งในการสร้างเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับตามส่วนต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการใช้วัสดุในการปักลวดลายมากมายหลายชนิด แต่ในปัจจุบัน ลดลงเหลือแค่เพียงดิ้นโปร่ง ดิ้นข้อ และมีเลื่อมผสมบ้างเล็กน้อย อาจมาจากสาเหตุที่วัสดุต่าง ๆ มีราคาแพงขึ้น แต่เดิมทั้งเครื่องประดับ จะทำด้วยเครื่องจักรปักทอง ประดับกระจก ต่อมาได้มีวัสดุ เช่น เพชรหลา เพชรกันตัด ทำให้การทำเครื่องประดับด้วยโลหะและเงินไม่ได้รับความนิยม เพราะเปลี่ยนมาเป็นการทำเครื่องเงินประดับเพชรกันตัด แต่ต่อมาเพชรกันตัดมีราคาแพงขึ้นและหายาก ประกอบกับเครื่องเงินที่มีราคาสูง จึงเปลี่ยนเป็นการทำเครื่องประดับด้วยโลหะผสมชุบทอง ประดับด้วยเพชรกันแหลม เครื่องประดับศีรษะก็เปลี่ยนกลับมาทำแบบเครื่องจักรเช่นเดิม (เนาวรัตน์ เทพศิริ, 2539)

แม้จะไม่มีหลักฐานที่ระบุไว้ชัดเจนถึงวิวัฒนาการของเครื่องแต่งกายในอดีต แต่จากข้อมูลต่าง ๆ อาจสรุปได้ว่า เกิดจากการสร้างสรรค์ของศิลปิน ประติมากร และจิตรกรไทย เกิดจากความต้องการใช้เครื่องแต่งกาย เพื่อความสวยงามตามจินตนาการ และเกิดจากการเปลี่ยนแปลงหรือการเลื่อนไหลทางวัฒนธรรม ทำให้มีการนำของใหม่เข้ามาใช้ เพื่อความเหมาะสมและสวยงาม (ชวลิต สุนทรานนท์ และคณะ, 2547)

จากข้อความข้างต้น เป็นวิวัฒนาการโดยสังเขป ที่เป็นอิทธิพลต่อการแสดงของคณะละครต่าง ๆ ในยุคปัจจุบันทั้งในส่วนของการแสดงละครเวทีแบบหลวง และการแสดงละครเวทีแบบพื้นบ้าน

จากประเด็นข้างต้น จึงเป็นแรงบันดาลใจให้สนใจศึกษาในส่วนของการแต่งกายบนเครื่องนาง โดยเฉพาะการแสดงละครเวทีแบบพื้นบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องแต่งกายบนเครื่องของตัวนาง กรณีศึกษาละครเวที คณะชาชาตรี ซึ่งละครเวทีคณะนี้ เป็นคณะละครเวทีที่อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ที่เกิดจากการรวมตัวของเหล่าศิลปินละครเวทีอาวุโส โดยใช้ชื่อคณะละครเวที คณะชาชาตรี

นายสวธา เสนามนตรี (การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 กันยายน 2563) ผู้สืบทอดการแสดงละคร และผู้ดูแลศิลปินอาวุโส กล่าวว่าละครเวทีคณะชาชาตรี เกิดขึ้นในช่วงของสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ในปีพุทธศักราช 2563 โดยเห็นว่าศิลปินละครเวทีในอำเภอวิเศษชัยชาญไม่สามารถออกไปแสดงตามงานต่าง ๆ ได้อย่างปกติ ทำให้ไม่มีรายได้เพื่อยังชีพ จึงเกิดแนวคิดในการช่วยเหลือและบูรณาการสู่การรื้อฟื้นหาช่องทางในการเผยแพร่ศิลปะการแสดงละครไปด้วย จึงมีแนวคิดการเผยแพร่ในช่องทาง Facebook จนเกิดการรับชม และกระจายข่าวแพร่หลายไปในสื่อโซเชียลต่าง ๆ จนเป็นที่รู้จักแก่ผู้ชมทั่วไปทั้งประเทศ และนักวิชาการต่างก็ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก

ในการรวมตัวจัดตั้งเป็นคณะในครั้งนี้ นอกจากจะหาช่องทางในการเผยแพร่แล้ว มีองค์ประกอบสำคัญที่ต้องคำนึงถึงควบคู่ไปกับอายุของผู้แสดงด้วย นั่นก็คือ เครื่องแต่งกาย เพราะต้องให้น้ำหนักที่พอดี มีขนาดที่สมส่วนเพื่อสะดวกต่อการแสดงในบทบาทต่าง ๆ ที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

การแต่งกายยืนเครื่องนางของละครรำ คณะราชาตรี

การแต่งกายยืนเครื่องนางของคณะราชาตรีนั้น นางทองอาบ โตสวัสดิ์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2563) ในฐานะศิลปินผู้แสดงที่อยู่กับละครรามากว่า 70 ปี ได้ให้สัมภาษณ์ว่า เครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและตามแต่ละคณะละครที่ออกแบบ แต่ส่วนใหญ่ในปัจจุบันจะยึดหลักในการออกแบบโดยเลือกใช้วัสดุต่าง ๆ ที่มีราคาถูกและหาซื้อได้ง่ายทั่วไป

นางสว่าง บัวสุวรรณ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2563) ผู้ออกแบบเครื่องแต่งกายละครรำ ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า การออกแบบลวดลายในส่วนประกอบต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกายในแต่ละชุดนั้น ได้แนวคิดมาจากการออกแบบของภาพจิตรกรรมตามฝาผนังของวัด โบสถ์ ตามภูมิปัญญาของชาวบ้าน และเกิดจากความติดตามประสบการณ์ผสานกับภาพจินตนาการของผู้ออกแบบ จากนั้นนำมาประกอบสร้างจนเกิดลวดลายที่ปรากฏอยู่ตามชิ้นส่วนต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกายที่ใช้ในปัจจุบัน เช่น ลายดอกลอย ลายนก ลายไทย ลายตาราง ลายดอกพิกุล และลายข้าวหลามตัด ด้วยวัสดุที่นำมาประกอบใช้ในการออกแบบเป็นลวดลายที่ทำมาจากเลื่อมพลาสติก และลูกปัดพลาสติก จึงมีน้ำหนักที่เบา เหมาะแก่การนำมาใช้กับผู้แสดงคณะราชาตรี เนื่องจากศิลปินผู้แสดงคณะราชาตรีมีอายุประมาณ 60-90 ปี การใช้เครื่องแต่งกายยืนเครื่องที่มีน้ำหนักเบา จะช่วยให้เกิดความคล่องตัวต่อผู้แสดงในเวลาที่ทำการแสดง

เครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางของละครรำในยุคแรก

ภาพที่ 1 เครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางในยุคแรก
ที่มา: ผู้เขียน

ภาพที่ 2 เครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางในยุคแรก
ที่มา: ผู้เขียน

นางทองอาบ โตสวัสดิ์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 30 ธันวาคม 2564) กล่าวว่า ภาพที่ 1-2 ที่ปรากฏเป็นเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางของละครรำในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2500 จะเห็นได้ว่าทั้ง 2 ภาพมีเครื่องแต่งกายบางชิ้นส่วนอาจต่างกันบ้าง โดยภาพที่ 1 เป็นเครื่องแต่งกายของศิลปินละครอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง และภาพที่ 2 เป็นเครื่องแต่งกายของศิลปินละครอำเภอฟ้าทอง จังหวัดอ่างทอง ดังนั้นทั้ง 2 ภาพ ย่อมมีความต่างกันออกไปตามแต่ละบริบท หรือแต่ละคณะนั้น ๆ จะออกแบบ แต่ยังคงเค้าโครงเดิมของเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนาง

เครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางของละครรำในยุคปัจจุบัน คณะราชชาติ

ภาพที่ 3 เครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางในยุคปัจจุบัน
ที่มา: ผู้เขียน

จากภาพที่ 3 เป็นเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางของละครรำ คณะราชชาติ ในปี พ.ศ. 2564 โดยผู้เขียนได้แยกส่วนประกอบต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกายไว้อย่างชัดเจน ซึ่งประกอบไปด้วย พัสตราภรณ์ ถนิมพิมพาภรณ์ และศิราภรณ์ ทั้งนี้เพื่อให้ส่วนต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกายมีความชัดเจนมากขึ้น ผู้เขียนจึงได้ระบุวัสดุที่ใช้ วัสดุ และขนาดตามส่วนต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกาย โดยแบ่งออกตามประเภทได้ดังนี้

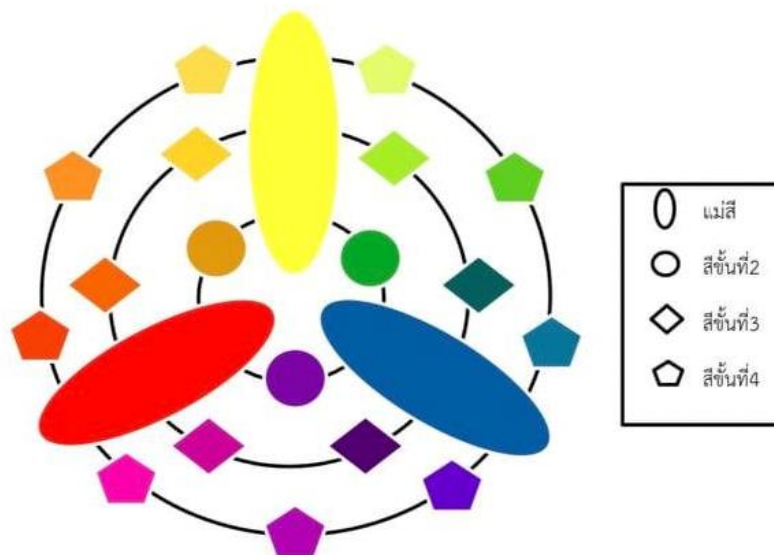
ตารางที่ 1 แสดงเครื่องแต่งกาย หรือเรียกว่า พัสตราภรณ์

ที่	ชื่อเรียก	ภาพ	คำอธิบาย
1	เสื้อในนาง เป็นเครื่องแต่งกายชิ้นแรกที่ใช้ในการปักคลุมร่างกาย เพื่อใช้ในการปกคลุมร่างกาย ส่วนบนตั้งแต่หัวไหล่ถึงเอว มีลักษณะเป็นเสื้อคอกลม หรือคอวี แขนกุด		ลวดลาย: ไม่มีลายกำหนด วัสดุ: ทำจากผ้าตาดไม่จำกัดสีในการใช้ เช่น สีน้ำเงิน สีส้ม สีเขียว สีแดง และสีเหลือง โดยมี 2 ลักษณะ คือ เป็นเสื้อผ่าหน้า เมื่อสวมใส่แล้วต้องเย็บให้เข้ารูป หรือเป็นเสื้อสำเร็จผ่าหน้ามีซิปป หรือใช้ตะขอเกี่ยว ขนาด: รอบตัวโดยประมาณ 38 นิ้ว ยาวจากไหล่ 25 นิ้ว
2	ผ้าห่มนาง เป็นเครื่องแต่งกายที่ใช้ในการห่มคลุมร่างกาย โดยทับเสื้อในนางส่วนบนตั้งแต่บ่าจนถึงเอว และยาวลงไปคลุมด้านหลังจนถึงครึ่งน่อง		ลวดลาย: ลายกนก ลายตาราง ลายดอกพิกุล และดอกกลอย วัสดุ: ใช้ผ้าตาดในการทำปักลายด้วยเส้นมพลาสติกสีเงิน และใช้ลูกปัดพลาสติกขนาดเล็กปักทับบนลวดลาย ขนาด: ความยาวจากชายผ้าด้านหน้าถึงช่วงที่เว้นคอกยาวประมาณ 15 นิ้ว จากความยาวที่เว้นช่วงคอกถึงเอว และยาวลงไปคลุมด้านหลังจนถึงช่วงครึ่งน่อง ยาวประมาณ 43 นิ้ว รวมความยาวทั้งผืนของผ้าห่มนางยาวโดยประมาณ 65 นิ้ว มีขนาดความกว้างประมาณ 22 นิ้ว เหมือนกันทั้งผืน น้ำหนัก: 1 กิโลกรัม
3	กรองคอ เป็นเครื่องแต่งกายที่ใช้ปักคลุมร่างกายบริเวณไหล่ทั้งสองข้าง หรือขมับกับคอบนไหล่ทั้งสองข้าง มีลักษณะเป็นวงกลม เว้นช่วงตรงกลางสำหรับสวมใส่คอ		ลวดลาย: ลายกนก ลายตาราง ลายดอกพิกุล และดอกกลอย วัสดุ: ทำจากผ้าตาดปักลวดลายด้วยเส้นมพลาสติก และใช้ลูกปัดพลาสติกขนาดเล็กปักทับบนลวดลาย ขนาด: ความกว้างของกรองคอมีขนาดประมาณ 6 นิ้ว และขนาดความยาวของกรองคอด้านในประมาณ 20 นิ้ว ความยาวด้านนอกประมาณ 40 นิ้ว
4	ผ้าห่ม เป็นเครื่องแต่งกายที่ใช้ในการห่มเพื่อปกคลุมร่างกายตั้งแต่ช่วงเอวลงไปถึงช่วงขาเหนือข้อเท้า หรือช่วงครึ่งของน่อง		ลวดลาย: ลวดลายตารางเป็นแบบลายไทยที่มาจากลายของผ้าห่ม วัสดุ: ทำจากผ้าตาด ขนาด: ความยาวประมาณ 3 เมตร และขนาดความกว้างประมาณ 1 เมตร

ที่มา: ผู้เขียน

นอกจากขนาดและน้ำหนักของวัสดุที่ใช้ประกอบการสร้างของเครื่องแต่งกาย ในการกำหนดการใช้สีของเครื่องแต่งกายจึงมีความสำคัญเช่นกัน สว่าง บัวสุวรรณ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2563) กล่าวว่า การกำหนดการใช้สีของเครื่องแต่งกายขึ้นเครื่องนาง คณะราชชาติ ได้แนวคิดมาจากจินตนาการของผู้ออกแบบ ผสมกับการปรับมาจากเครื่องแต่งกายขึ้นเครื่องนางของกรมศิลปากร แต่เนื่องด้วยในการปรับครั้งนี้เป็นการปรับจากการเลือกใช้สีให้มีสีที่สดใสสดุดุดมากกว่าเดิม และวัสดุต่าง ๆ ยังสามารถหาซื้อได้ง่ายตามท้องตลาดทั่วไป และสะดวกต่อการนำมาสร้างเครื่องแต่งกาย ทั้งนี้เพื่อให้การแสดงของคณะราชชาติเกิดการบ่งบอกถึงความเด่นชัดและความเป็นเอกลักษณ์ของคณะ จึงมีการออกแบบและกำหนดสีของเครื่องแต่งกายไว้ ผู้เขียนจึงรวบรวมและจัดทำเป็นตารางภาพในลักษณะของการใช้งาน และบ่งบอกถึงความแตกต่างของสีได้อย่างชัดเจนตามตัวอย่างในลำดับต่อไปแบบพอสังเขป

จากการที่ศึกษาและวิเคราะห์การออกแบบการใช้สีของเครื่องแต่งกายพบว่า สีที่ใช้ในการออกแบบนั้น เริ่มต้นมาจากการวางสีของแม่สี ซึ่งได้แก่ สีแดง สีเหลือง และสีน้ำเงิน จากนั้นจึงเกิดการผสมผสานระหว่างแม่สีทั้ง 3 สีกับสีต่าง ๆ เพื่อให้ได้ตามเจตสีที่ต้องการ ดังนี้

ภาพที่ 4 สีต่าง ๆ ที่เกิดจากการผสมของแม่สีทั้ง 3 สี
ที่มา: ผู้เขียน

ตารางที่ 2 ตารางการใช้สีของเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางของละครรำ คณะราชธานี

ชุดที่	ผ้าห่มนาง	กรองคอ	ผ้าถุง
1	 แดงขลิบเขียว	 เขียว	 เขียว
2	 แดงขลิบฟ้า	 ฟ้า	 ฟ้า
3	 แดงขลิบน้ำเงิน	 น้ำเงิน	 น้ำเงิน
4	 เขียวขลิบแดง	 แดง	 แดง
5	 เขียวขลิบม่วง	 ม่วง	 ม่วง
6	 เขียวขลิบชมพู	 ชมพู	 ชมพู
7	 น้ำเงินขลิบชมพู	 ชมพู	 ชมพู
8	 ฟ้าขลิบเหลือง	 เหลือง	 เหลือง
9	 ชมพูขลิบเขียว	 เขียว	 เขียว
10	 ม่วงขลิบเหลือง	 เหลือง	 เหลือง

ที่มา: ผู้เขียน

ตารางที่ 3 แสดงเครื่องประดับตามส่วนของร่างกาย หรือเรียกว่า ถนิมพิมพารณ์

ที่	ชื่อเรียก	ภาพ	คำอธิบาย
1	จิ้งนาง เป็นสร้อยคอหรือจี้ประดับอก เป็นลักษณะเครื่องประดับอก ที่ใช้สวมทับบนกรองคอ		วัสดุ: ทำจากกระดาดปะเก็นชุบสีทอง ประดับด้วยพลอยสีขาว และสีแดง สายสร้อยเป็นโลหะชุบสีทอง
2	สายเข็มขัด และหัวเข็มขัด เป็นเครื่องประดับบริเวณ ส่วนเอว ใช้คาดทับผ้านุ่ง เพื่อยึดผ้านุ่งให้ติดกับเอว		วัสดุ: สายเข็มขัดโลหะชุบสีทองหรือ สีเงินก็ได้ ส่วนหัวเข็มขัดทำจากวัสดุ ที่เป็นกระดาดปะเก็นชุบสีทอง ประดับด้วยกระจกตัด พลอยสีแดง และสีเขียว
3	ต่างหู เป็นเครื่องประดับหูทั้งสองข้าง มี 2 แบบ คือ แบบมีตุ้งติ้ง กับแบบติดหู		วัสดุ: แบบตุ้งติ้งทำจากวัสดุของ โลหะชุบทอง ประดับด้วยเพชรสีขาว และพลอยสีแดง สีเขียว ติดเป็นแป้น สำหรับหนีบทู ส่วนแบบติดหูทำจาก โลหะชุบทองเป็นรูปกลีบดอกไม้ ติดเป็นแป้นสำหรับหนีบทูหรือเจาะก็ได้
4	ข้อมือผ้า และข้อเท้าผ้า เป็นเครื่องประดับร่างกาย ส่วนของข้อมือ และข้อเท้า ทั้งสองข้าง		ลวดลาย: ลายนก ลายตาราง ลายดอกพิกุล และดอกลอย วัสดุ: ทำจากผ้าตาดปักเป็นลวดลาย ด้วยเลื่อมพลาสติกสีเงิน ขนาด: ยาว 15 นิ้ว กว้าง 3 นิ้ว

ที่มา: ผู้เขียน

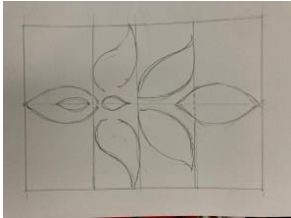
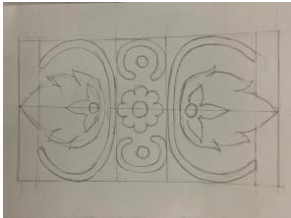
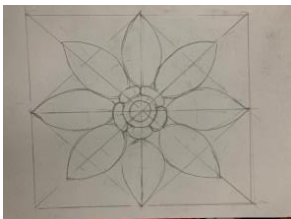
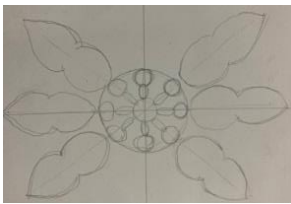
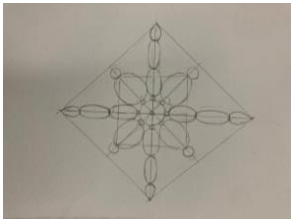
ตารางที่ 4 แสดงเครื่องประดับศีรษะ หรือเรียกว่า ศิราภรณ์

ที่	ชื่อเรียก	ภาพ	คำอธิบาย
1	มงกุฎกษัตริย์ เป็นศิราภรณ์สำหรับผู้แสดง ตัวนางที่มียศศักดิ์สูง		วัสดุ: ทำจากเครื่องใช้รักปิดทอง ประดับด้วยเพชรสีขาว น้ำหนัก: ประมาณ 1.5 กิโลกรัม
2	กะบังหน้า เป็นศิราภรณ์สำหรับนาง ตลาดหรือนางกะແຫ່ງ อิดา กษัตริย์ และนางแปลง		วัสดุ: ทำจากหนังวัวและหนังควาย ประดับด้วยเพชรสีขาว น้ำหนัก: ประมาณ 700-800 กรัม
3	ศีรษะนางแก้วหน้าม้า เป็นศีรษะสำหรับตัวละคร เบ็ดเตล็ด		วัสดุ : ทำจากกระดาษขานอ้อยดงปูน แล้วปั้นเป็นรูปทรง ตามตัวละครต่างๆ เขียนลวดลายด้วยสีน้ำอะคริลิค น้ำหนัก : ประมาณ 400-500 กรัม

ที่มา: ผู้เขียน

ตารางที่ 5 แสดงการออกแบบลวดลายต่างๆ แบบพอลี่เซป

ที่	ชื่อเรียก	ภาพเฉพาะลาย	รูปภาพ
1	ลายกนก		
2	ลายดอกลอย		
3	ลายดอกลอย		
4	ลายดอกลอย		
5	ลายข้าวหลามตัด		

ที่มา: ผู้เขียน

จากภาพที่ได้ยกตัวอย่างตามตารางที่ 5 ในข้างต้น เป็นลวดลายที่ปรากฏอยู่ตามส่วนของเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางของละครรำ คณะชราชาติ และจากการสัมภาษณ์ สว่าง บัวสุวรรณ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2563) ในการออกแบบลวดลายนั้น ได้แนวคิดการออกแบบมาจากภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัด โบสถ์ ตามภูมิปัญญาของชาวบ้าน และเกิดจากความคิดตามภาพจินตนาการของผู้ออกแบบ จากนั้นนำมาประกอบสร้างจนเกิดลวดลายที่ปรากฏตามดังภาพข้างต้น แต่ทั้งนี้ลวดลายที่ใช้บางลายอาจมีความแตกต่างกันแต่ใช้ชื่อเรียกเหมือนกัน และบางลายอาจไม่มีชื่อเรียก เนื่องจากการออกแบบลวดลายตามประสบการณ์ผสมผสานกับจินตนาการของผู้สร้าง จึงเรียกชื่อโดยรวมของลายนั้น ๆ ว่าลายดอกลอยทั้งหมด

ข้อคำนึงในการเลือกใช้เครื่องแต่งกายยืนเครื่องนาง คณะชราชาติ

จากการสัมภาษณ์นางทองอาบ โตสวัสดิ์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2563) นักแสดงศิลปนาฏศิลป์คณะชราชาติ ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า ในการนำเครื่องแต่งกายมาใช้ในการแสดงแต่ละครั้งนั้น สิ่งที่ต้องคำนึงคือ ขนาดตัวรูปร่างของผู้แสดง จากนั้นให้เลือกใช้เครื่องแต่งกายที่มีขนาดพอดีกับตัวผู้แสดง ซึ่งบางครั้งไม่ได้คำนึงถึงการเลือกใช้สีของเครื่องแต่งกายตามตัวละครในแบบของกรมศิลปากรเสมอไป เช่น ตัวเอก ส่วนใหญ่ที่พบเจอจะใช้สีเขียวขลิบแดง หรือ แดงขลิบเขียว เป็นต้น แต่ทางคณะชราชาติเลือกใช้เครื่องแต่งกายตามขนาดของผู้แสดงเพื่อให้เกิดความพอดีในขณะเวลาที่ทำการแสดง

สรุปและอภิปราย

เครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางของละครรำ: คณะชราชาติ การดำเนินการศึกษาจากการศึกษาข้อมูล การสังเกต และการสัมภาษณ์ในด้านองค์ความรู้เรื่องเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนาง คณะชราชาติ อำเภอบางบาล จังหวัดอ่างทอง โดยมีแนวคิดในการออกแบบเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางของละครรำ คณะชราชาติที่ใช้ในการแสดง ประกอบไปด้วยลวดลายที่ใช้ในการปัก วัสดุที่ใช้ การใช้สี และข้อคำนึงในการเลือกใช้เครื่องแต่งกาย

องค์ประกอบของเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางของละครรำ: คณะชราชาติ ประกอบไปด้วย ศิราภรณ์ พัสตราภรณ์ และถนิมพิมพาภรณ์ โดยเริ่มจากแนวคิดในการออกแบบลวดลายในส่วนประกอบต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกายในแต่ละชุดนั้น มาจากการออกแบบของภาพจิตรกรรมตามฝาผนังของวัด โบสถ์ ตามภูมิปัญญาของชาวบ้าน และเกิดจากความคิดตามประสบการณ์ผสมผสานกับภาพจินตนาการของผู้ออกแบบ จากนั้นนำมาประกอบสร้างจนเกิดลวดลายที่ปรากฏอยู่ตามชิ้นส่วนต่างๆ ของเครื่องแต่งกายที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน เช่น ลายดอกลอย ลายกนก ลายไทย ลายตาราง ลายดอกพิกุล และลายข้าวหลามตัด แต่ทั้งนี้ลวดลายที่ใช้บางลายอาจมีความแตกต่างกัน แต่ใช้ชื่อเรียกเหมือนกันและบางลายอาจไม่มีชื่อเรียก เนื่องจากการออกแบบลวดลายตามประสบการณ์ผสมผสานกับจินตนาการของผู้สร้าง จึงเรียกชื่อโดยรวมของลายนั้น ๆ ว่าลายดอกลอยทั้งหมด ด้วยวัสดุที่นำมาประกอบใช้ในการออกแบบเป็นลวดลายที่ทำมาจากเลื่อมพลาสติก และลูกปัดพลาสติก จะเห็นได้ว่าวัสดุที่นำมาใช้นั้นเป็นวัสดุที่หาซื้อได้ง่ายทั่วไปและมีราคาที่ถูกลง

การกำหนดการใช้สีของเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางของละครรำ คณะครุศาสตร์ ได้แนวคิดมาจากจินตนาการของผู้ออกแบบ ผนวกกับการปรับมาจากเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางของกรมศิลปากร แต่เนื่องด้วยในการปรับครั้งนี้ เป็นการปรับจากการเลือกใช้สีให้มีสีที่สดใสสดุดุดามากขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ยังเป็นการบ่งบอกถึงความเด่นชัดและความเป็นเอกลักษณ์ของคณะ จึงมีการออกแบบและกำหนดสีของเครื่องแต่งกายไว้

จากนั้นนำไปสู่ข้อคำนึงในการเลือกใช้เครื่องแต่งกาย จากการสัมภาษณ์นักแสดงศิลปินอาวุโส คณะครุศาสตร์ ในการนำเครื่องแต่งกายมาใช้ในการแสดงแต่ละครั้งนั้น สิ่งสำคัญที่ควรคำนึงคือ ขนาดตัวรูปร่างของผู้แสดง จากนั้นให้เลือกใช้เครื่องแต่งกายที่มีขนาดพอดีกับตัวผู้แสดง เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกต่อผู้แสดงในเวลาที่ทำการแสดง

อย่างไรก็ตาม การศึกษาข้อมูลเรื่องเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางของละครรำ คณะครุศาสตร์ โดยเฉพาะในเรื่องของขนาดเครื่องแต่งกายตามส่วนต่างๆ ลวดลาย วัสดุที่นำมาใช้ปักลวดลาย การกำหนดการใช้สี และข้อคำนึงในการเลือกใช้เครื่องแต่งกาย เป็นสิ่งที่สำคัญทุกประการ เพราะถ้าขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปความเป็นเอกลักษณ์ และการบ่งบอกถึงความชัดเจนของเครื่องแต่งกายของคณะครุศาสตร์ จะหายไป ทั้งนี้ในเรื่องของการปรับส่วนต่างๆ ของเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนาง นับได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ต้องคำนึงถึงควบคู่ไปกับอายุของผู้แสดงด้วย เพราะต้องให้น้ำหนักที่พอดี มีขนาดที่สมส่วนเพื่อสะดวกต่อการแสดงในบทบาทต่างๆ และจากการสัมภาษณ์นักแสดงศิลปินอาวุโส ผู้แสดงสามารถรับกับขนาดและน้ำหนักของเครื่องแต่งกายตามที่กล่าวไว้ข้างต้นได้ ดังนั้นในการออกแบบการประกอบการสร้างเครื่องแต่งกายหากจะมีการอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป คงต้องอาศัยลูกหลานและชาวบ้านศิลปินละครรำในการสืบทอดความเป็นเอกลักษณ์ของเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนางของละครรำ คณะครุศาสตร์นี้ไว้สืบต่อไป

รายการอ้างอิง

- จรรย์สมร ผลบุญ และคณะ. (2562). การพัฒนาชุดยืนเครื่องในการแสดงนาฏศิลป์ไทย. สำนักศิลปะและวัฒนธรรม. มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- ฉัตรชัย เคียรประเสริฐ. (2560). การพัฒนารายวิชาเครื่องแต่งกายละครไทย สำหรับนักศึกษานาฏศิลป์ระดับปริญญาบัณฑิต. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชลิต สุนทรานนท์ และคณะ. (2547). เครื่องแต่งกายละครและการพัฒนา: การแต่งกายยืนเครื่องละครในของกรมศิลปากร. สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
- เนาวรัตน์ เทพศิริ. (2539). เครื่องแต่งตัวชุดพระและนางรำของละครรำ. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนมมาลย์ นิมเนตพันธ์. (2543). การละครไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 5). ไทยวัฒนาพานิช.